

STUDIU LINGVISTIC ASUPRA MANUSCRISULUI *SANDIPA*¹. SINTAXA (4.). SINTAXA PROPOZIȚIEI (1.)²

Galaction VEREBCEANU

Doctor în filologie, conferențiar cercetător

E-mail: gverebceanu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0725-4893>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Linguistic Study on the *Sandipa* Manuscript. Syntax (4.). Sentence Syntax (1.)

Abstract

The article focuses on the description of syntactic processes that occur at the level of sentence parts. The characteristic features of the Subject, Predicate and Attribute from the text of the popular novel *Sandipa* are examined, a manuscript copy dated to the end of the 18th century in the northern part of historical Moldova and kept at the Russian State Library, Moscow (ms. Rom. 824). The syntactic phenomena are investigated from the point of view of their occurrence in the oldest Romanian language writings and in the contemporary ones with the manuscript we are dealing with, referring, as the case may be, to the situation in the current literary language.

Keywords: attribute, relationship elements, means of expression, predicate, sentence syntax, subject.

Rezumat

Articolul se centrează pe descrierea proceselor sintactice care se produc la nivelul părților de propoziție. Sunt examinate trăsăturile caracteristice ale subiectului, predicatului și atributului din textul romanului popular *Sandipa*, copie manuscrisă datată la sfârșitul secolului al XVIII-lea în partea de nord a Moldovei istorice și păstrată la Biblioteca de Stat Rusă, Moscova (ms. rom. 824). Fenomenele sintactice sunt cercetate din punctul de vedere al prezenței acestora în cele mai vechi scrieri de limba română și în cele contemporane cu manuscrisul de care ne ocupăm, făcându-se referire, după caz, și la situația din limba literară actuală.

---

¹ Despre cercetarea textului, vezi *Philologia*. 2022, nr. 1, nota 1.

² Dat fiind volumul mai mare decât spațiul rezervat pentru publicare, articolul a fost divizat, prima parte examinând, acum, părțile de propoziție subiectul, predicatul și atributul.

Cuvinte-cheie: atribut, elemente de relație, mijloace de exprimare, predicat, sintaxa propoziției, subiect.

Articolul are ca obiect de cercetare procesele sintactice care se produc la nivel de propoziție în textul romanului popular *Sandipa*, copie manuscrisă realizată în partea de nord a Moldovei istorice la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Fenomenele sintactice sunt cercetate pornind de la înregistrarea acestora în cele mai vechi scrieri de limba română din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, inclusiv în scrierile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, deci contemporane cu manuscrisul cercetat, făcându-se referire, după caz, și la situația din limba literară actuală.

Sintaxa propoziției

Sintaxa propoziției, în calitate de direcție a gramaticii care stabilește regulile de îmbinare a cuvintelor în propoziții, nu se distinge printr-un număr mare de fenomene, ca, de exemplu, în cazul foneticii sau morfologiei. Cu toate acestea, unele trăsături sintactice prezintă un anumit interes și prin faptul că, în raport cu limba contemporană, înregistrează deosebiri evidente, iar cu referire la cele mai vechi scrieri românești acestea aveau o întrebuintare curentă, continuând să circule, cu o mai mică intensitate, până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Subiectul

În textul *Sandipa*, subiectul, parte principală a propoziției, nu se diferențiază de cea din româna literară actuală și este exprimat, de cele mai multe ori, prin substantive, pronume de diferite subclase sau prin numerale, unele dintre acestea având însă forme flexionare învechite sau/și regionale ori sau/și populare: „avea o pasire care grăia cu glas ominescu, căruia îi zic *elinenii* psidac, iar *frâncii* îi zic papagalul” (17^r), „au legat *giupâneasa* tot de aceea în toate zilele” (23^r), „*tatul* fetii au poroncit la *tatul* mirilui ca să-l trimetă pe mire la acela cu fata” (31^r); „*e* de frică și de rușine nu mai putu să zică nimică” (47^v), „*acista* este peștile ci ai mâncat” (66^v), „*fiștecine* va să zică” (68^v), „*nimine* să nu știe această taină” (8^v), „Era *trii negușitori* tovarăș” (78^v) etc.

Față de faza veche a limbii, în care pronumele relativ *cine*-subiect avea forme duble de număr, singular și plural (Densusianu, 1961, p. 122; Vasiliu, 1959, p. 31), în textul nostru pronumele și-a redus categoria gramaticală de număr exclusiv la cea de singular: „Și apoi agiunsără la o fântână care, *cine* bea dintr-însa, dintr-ace fântână, de era bărbat, să făce fimeie” (31^v).

În mai multe exemple, subiectul este subînțeles, în special în frazele alcătuite din propoziții coordonate copulative: „Iar *muiere*, auzind aceste de la cucon, foarte

tare s-au spăimântat și di frică să cutremură și să sfătui întru gândul său ca să facă cuconului mare răutate și îndată îș rumpsă hainile de pre dânsa și începu a să bate cu palme preste obraz și a să zgârie cu unghiile” (10^v) sau prin propoziții în care raportul copulativ este exprimat prin joncțiune și juxtapunere: „**Eu** sânt fată de împărat și am mers la primblare și șidem pre un pil și cu slugile mele și, lunecându-mă, am căzut jos de pre pil și am leșinat, iar slugile mele m-au lăsat aice în loc, gândind că sint moartă, și s-au dus, luând și pilul, iar **eu**, dacă m-am trezit și mi-am venit în fire, abie m-am sculat și căutaiu în toate părțile și nu văzuiu niciuna din slugile mele și m-am zăușit și nu știu unde oi merge” (27^v), „Iar **ea** găti bucate și să dusă în târgu, cumpără pești proaspăt și dusă bucatile la plug bărbatului, iar peștile cel proaspăt tot îl lepădă pe brazdă și veni acasă” (63^v).

Ceea ce constituie o trăsătură a manuscrisului este folosirea frecventă a subiectului exprimat prin verb la infinitiv, procedeu folosit pe larg în textele literare din secolul al XVI-lea, cu o intensitate mai redusă în scrierile din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea (ILRL, 1997, p. 147-148, 347-348): „Și să cade **a-l cinsti** cu mare cinste” (21^r, 78^v), „Gura și mâinile și cele den afară lesne este **a le spăla**” (23^v), „de nu ar fi grăit cuconul nimică, nici muiere nu s-ar fi nevoit **a-l omori**” (74^v), „Va<i> de mine! Ci-m fu **a păși!**” (95^r), „Cu rușine îm este **a-ț spune** pricina” (37^r), „eu n-am **a șăde** aice cu tine” (91^r) etc.

Printre mijloacele de exprimare a subiectului se numără și verbul la supin, consemnat pentru prima dată în textele provenind din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (ILRL, 1997, p. 348): „Această coadă mi-a fi **de ștersu** piiatra morii” (95^r), „Și nici este **de vorbit**” (40^v), „ci fel de marfă ai și au **de vândut** este?” (84^r).

Textul înregistrează situații relativ frecvente de repetare și de reluare a subiectului, fenomen de sintaxă românească specific, în primul rând, scrierilor de factură populară „care reflectă într-o măsură mai mare limba vorbită” (Carabulea, 1965, p. 104; vezi și Densusianu, 1961, p. 389). Repetarea subiectului apare mai cu seamă la nivelul frazei: „Și văzind **împăratul** că n-au putut fiiul său să înveță nimică, zisă **împăratul**” (2^r), „**împăratul**, de nu ș-ar fi oprit mânie și ș-ar fi omorât pe fiiul său, sângur **împăratul** ar fi fost vinovat” (73^v), „văzindu **împăratul** că tac toț, zisă **împăratul**” (94^r), „Iar într-aceea vreme să întâmplă și veni un **șarpe** bălaur și, fiind ușile deschisă, întră **șarpile** în casă” (43^v). În alte contexte, subiectul exprimat prin pronume sau substantiv este reluat de alt pronume sau de alt substantiv: „și **el**, până la o vreme, l-au lucrat cum să cade, iar acum **el** l-au părăsit și n-are nicio grijă de acel pământ” (15^v), „să nu cumva facă **el** împreunare cu altă fimeie până ci va veni **el** acasă” (35^v), „**el**, neavând pe cine lăsa acasă cu copilul, **el** poronci câinelui să păzască casa și pre cucon” (43^v), „iar **ei**, dacă au văzut că au biruit și le-au răspuns tocma ca și dascalul lor, **ei** s-au spăriet” (91^v); „**bărbatul** ei, văzind că-i tot mânioasă, **el** au cheltuit mulți galbini și i-au făcut podoabe numai ca să o împace” (40^r), „iar **precurvariul** acela, dacă au văzut că nu poate să o întoarcă spre dânsul, **el** au mers și descălecă la casa acii fimeii și prinsă gazdă” (45^r), „**leul** fu

foarte bucuros că descălecă, că *el* gânde că-i dracul cel din miezul nopții și fugie tare *leul*” (52^v), „Iară ace *fimei*, dacă auzi de la babă aceste cuvinte, *ea* s-au spăriet și s-au cutremurat” (37^v), „iar *vulpe*, dacă auzi că va să-i scoată inima, *ea* atunce nu putu să răbde” (96^t), „acel *voinicel* al filosofului, dacă auzi că tată-său va să-l ducă la împăratul, *el* gândi sângur întru sine” (98^v). În ce privește poziția subiectului în propoziție, este de menționat faptul că, în marea majoritate a cazurilor, subiectul exprimat prin substantiv sau prin pronume precedă verbul-predicat (vezi exemplele de mai sus). În text sunt însă înregistrate și exemple numeroase în care subiectul apare în postpoziție. Schimbarea ordinii obișnuite a subiectului, întâlnită încă în cele mai vechi texte, a fost explicată „prin intenția de a face să reiasă importanța acțiunii exprimate” (Densusianu, 1961, p. 261), ideea regăsindu-se și în alte studii (Rosetti, 1978, p. 586): „Atunce zisă *împăratul* cătră Sandipa” (2^v), „zisă *dascalul* cătră cucon” (5^t), „zisăși și *cuconul* cătră tată-său” (5^v), „zisă *fimeia*” (14^t), „zisă *bărbatul*” (64^t), „au zis *cetitoriul de stele*” (99^v), „îț zicem *eu*” (67^t), „Și mersă *vulpe*” (95^t), „mearsără întru un târg pentru negustorie *tustrii*” (78^v) etc.

O topică exclusivă se constată în situația în care această parte principală de propoziție este exprimată prin verb la infinitiv, verbul-predicat precedând totdeauna modul nepredicativ, cum ar fi: „bine este *a lucra*” (50^t) (vezi și exemplele de mai sus), și o topică oscilantă în cazul subiectului redat prin supin (vezi cele trei exemple *supra*).

Predicatul

Manuscrisul *Sandipa*, având o întindere de text destul de mare, nu înregistrează, în general, situații în care această parte principală de propoziție s-ar diferenția de cea din limba contemporană, predicatul fiind exprimat printr-un verb la unul din modurile personale: „Și gloata care *merge* cu mine și un filosof *s-au dus* înainte, și eu *am rămas* și *m-am înșălat*, fiindu-m sate, și *am băut* apă dintru această fântână și îndată *m-am făcut fimeie* cum *mă vezi*” (32^v), printr-o locuțiune ori expresie verbală: „*Ie-te aminte*, împărate” (51^v), „Și acel slujitoriu ave un câine, carile de mulți ani îl ține, și, orice-i poronce câinelui, asculta pe stăpânul său și *i era drag* câinile foarte” (43^t) sau printr-o interjecție care redă o acțiune: „*Blem* [= să mergem, haide] în casă și-m dă banii” (79^v).

În majoritatea situațiilor, predicatul este exprimat în structura propoziției. Cele câteva exemple de lipsă a predicatului verbal ca în exemplele: „Văz bine că la aceasta dascal fiul meu, oricât de mulți ani <*ar învăța*>, nu va deprinde nicio învățătură” (2^t), „iar fimeia, stăpâna casii, dacă văzu pe căte că-i cură lacrămile, <*întrebă*>” (37^t) sau a verbului copulativ din structura predicatului nominal: „tot un nume [*este*] și muiere ce bună și muiere rea tot muiere” (51^t) nu sunt exemple de elipsă a verbului, ci omisiuni involuntare, din neatenția scribului, în procesul de copiere a manuscrisului. Omiterea verbului copulativ, fenomen răspândit în

textele vechi și datorat fidelității față de originalele străine (ILRL, 1997, p. 149, 348), apare în următoarele contexte în care predicatul poate fi ușor subînțeles: „[femeia] este întunecare bărbatului, [este] *furtună* casii în tot ceasul, [este] *grijă* și pagubă gânditoare în toate zilele, [este] *vrăjmășie* și *nevoie*, [este] *războiu* de tot felul, [este] *o jiganie* care de-a purure lăcuiește cu dansa, și-*leoaică*, care în tot ceasul să luptă cu tine, și [este] *cățe* împodobită și mușcă pe furiș, [este] *dobitoc* cu nărav viclen, [este] *muncă* sufletului bărbatului nesfârșit” (100^v-101^r), „Eu încă n-am văzut *pe împăratul* niciodată, nici împăratul [nu m-a văzut] *pe mine*” (98^v).

Acordul predicatului cu subiectul este realizat în mod obișnuit, la fel ca în limba actuală. Se constată însă și exemple în care acordul acestei părți principale de propoziție se înfăptuiește cu o oarecare ezitare, mai ales când subiectul este inclus într-o relație partitivă³: „De va rămâne urgie asupra ta, *unul dintri noi vom primi* ace urgie ce-ț va veni asupra” (59^r); cf. însă „*niciunul din tineri*, până *nu va lua* desăvârșit *minte* și *învățătura*, *nu va pute da* mulțemită” (78^r). În exemplul „Vez că ț-au disfăcut acel voinic și acum *trăiț* bini cu bărbatul tău” (41^v) verbul-predicat ia forma de plural pentru cea de singular.

Tot normă, din punctul de vedere al variantelor literare din perioada veche, sunt și formele, astăzi dialectale, de tipul: „*leul au mersu* până la pământul acela, dar *n-au trecut* preste pământ și nicio stricăciune *n-au făcut* și înapoi *s-au întorsu*” (16^r), „*Era un om și cu fimeia* sa ci *să luoașă* cu lege și *trăia* foarte bine *amândoi*” (35^v), „Iar cii *6 filosofi*, ci *să rânduiașă* la împăratul în cele 6 zile, dacă *văzură* că va să omoare împăratul pe fiiul său și ca pe un vinovat îl *scoasără* afară pe fiiul împăratului și stătu în cumpăna primejdii<i> cuconul, atunce *alergară acei 6 filosofi* mai deg<r>abă acole” (58^v), „*acei doi neguțitori* [...] *luară* pe babă și o *dusără* la giudecătoriau tîrgului și *spusă* lucrul acista” (80^v).

În mai multe exemple, dezacordul este rezultatul unei lipse de atenție a traducătorului, eventual a copistului (Densusianu, 1961, p. 250), sau, mai degrabă, al reflexului din limba vorbită care admitea, în unele graiuri, întrebuintarea formei de perfect simplu la persoana a 3-a singular în loc de cea de plural ori invers, forma de plural pentru forma de singular (Avram, 1975, p. 27-36; Neagoe, 1973, p. 129-140): „Și *mearsă slujitorii* după poroncă și-l căutară pi Sandipa dascalul” (7^v), „Și *purceasără bărbatul*” (35^v), „Aceste cuvinte [...] *grăiră muiere* ce cu praznicul” (67^r), „[acel voinic] *purceasă* să margă acasă și, venindu pe cale, *agiunsără* la un oraș” (62^r), „dedi toată marfa și o *dusără* la casa lui acel înșălătoriu” (85^v).

³ Pe larg despre acest fenomen, vezi Densusianu, 1961, p. 250; Carabulea, 1965, p. 593-608; Gruită, 1981.

Atributul

Tipurile de atribute consemnate în text se caracterizează prin folosirea unor elemente de relație specifice perioadei vechi a limbii, dar și fazei contemporane a românei literare.

Atributul adjectival are o întrebuințare frecventă fiind precedat în mod obișnuit de articolul demonstrativ-adjectival: *filosoful cel mare* (26^v), *lucrurile cele bune* (100^r) etc. Atributul exprimat prin adjectiv demonstrativ în postpoziție ia forma substantivului regent: „să te păzești de oamenii *orașului acestuia*” (87^r).

Prezența atributului adjectival demonstrativ cu particula deictică *-a*, așezat în prepoziția substantivului regent: „Văz bine că la *aceasta dascal* fiul meu, oricât de mulți ani <ar învăța>, nu va deprinde nicio învățătură” (2^r), „din poronca Lui Dumnezeu s-au făcut *aceasta pricină* a morții” (77^r), „Întru *aceasta zi* veni și al treile filosof” (29^v), „*într-acesta chip*” (51^v), probează faptul că asemenea exemple – rămășițe ale unei întrebuințări obișnuite pentru cele mai vechi scrieri românești (Densusianu, 1961, p. 120) – sunt în continuă descreștere în text, majoritare fiind construcțiile de felul *această noapte* (5^r). În această categorie se încadrează și exemplele: „învăță pe slugă tot de *aceea pâine* să-i cumpere” (22^r), „n-au găsit de *aceea pâine*” (22^v), „Stăpâine, astăzi nu să găsești de *aceea pâine* în târg” (22^v), „*într-aceea vremi* să întâmplă și apucă un vultur pe un șarpe în unghii” (75^v).

În cazul redării atributului prin adjective antepuse, care exprimă compătimire (cu o nuanță afectivă), acestea pot fi articulate: „Și să dusă *becisnicul* om” (37^v), „Iar *bietul* voinic gândi” (67^v), „Iar *bietul* negușitor cel strein asculta aceste toate” (90^v) sau nearticulate: „*Săracă* babă, tu cu minte ta ce proastă mare zarvă mi-ai făcut” (49^r), „*Sărmană* fimeie, fără vină te-am bătut” (49^v).

Ca atribut adjectival, după valoarea sa morfologică, este și cel exprimat prin numeralul colectiv *tustrei*, uneori cu dublă articulare: „voi aț zis că, până nu-ț fi *trusteii tovarășii*” (79^r); cf. însă „nu-i voi da până nu vor veni *tustrii tovarășii*” (82^v).

Atributul substantival în dativ, trăsătură distinctivă „a întregii perioade vechi a limbii române literare” (ILRL, 1997, p. 349), este folosit în text destul de frecvent: „era maștihă *cuconului*” (8^r), „nu-ț fi sângură dușmancă *vieții* tale” (38^r), „muiere înțeleaptă și bună este viața și adăogire *vieții* bărbatului său” (51^r), „să nu rămâie streinii moștenitori *scaunului* și *împărății<i>*” (54^r), „oare cine va rămâne moștenitoriu *împărății<i>* tale?” (68^v), „[muierea] este furtună *casii*, muncă *sufletului* bărbatului” (100^v-101^r). Nu de rare ori, dativul adnominal este substituit printr-un atribut în genitiv: „Atunce zisă împăratul acii pre vicleni muieri, *maștiha cuconului*” (8^v), „cine este *pricina morții* la atâța oameni?” (75^v) etc.

Atributul substantival alcătuit cu marca prepozițională *a*, echivalent cu genitivul, apare rar în text: „era pre păreții scrisă și istoriile *a* câte *învățături*

vre să-l înveță” (3^v), „Dumnezeu, Cari este ajutoriu și păzitoriu *a* tot *omul*, m-au păzit” (71^r). Exemple de tipul acesta, odinioară întrebuițate des mai ales în textele nordice provenind din secolul al XVI-lea (ILRL, 1997, p. 150), sunt pe cale de dispariție, mai cu seamă în scrierile contemporane cu manuscrisul *Sandipa* (ILRL, 1997, p. 349), construcția fiind concurată de cea cu substantivul în genitiv: „fiul tău va fi vârful tuturor *filosofilor*” (77^v). Uneori, atributul exprimat prin substantiv articulat + substantiv în genitiv este dublat, pleonastic, de articolul posesiv-genitival: „nu este *pricina a cuconului*” (74^v), „va învăța toate *meșteșugurile ale muierilor*” (61^r).

Atributul de mai multe specii este precedat frecvent de articolul demonstrativ-adjectival: *Dumnezeul Cel viu* (41^r), *fciorul cel de împărat* (28^r), *filosoful cel mare* (26^v), *filosoful cel dintâi* (16^v), *dimonul cel din miezul nopții* (52^v), *lemnul cel mirositoriu* (85^v), *locul cel de perzare* (69^r), *vasul cel cu lapte* (75^v), *casa ce de jupânesi* (8^v), *haina me ce scumpă* (99^v), *minte ta ce proastă* (49^r), *muiere ce rea* (19^r), *oamenii cii înțelepți* (96^r), *buzile tale cele naramgii* (37^r), *lucrurile cele bune și laudate* (100^r), *vorbile cele înțelepte* (14^v), *muierile cele răle* (24^r), *fciorului celui de împărat* (27^v), *vicleșugurile muierilor celor răle* (19^v) etc., construcții aflate astăzi într-un pronunțat declin în comparație cu epoca veche a limbii române (Avram, 1986, p. 77). Nu lipsesc însă nici exemple de felul: *cuvântul împărătescu* (13^r), *firea copilărească* (92^r), *muierea viclenă* (19^r), *vorbile muierești* (19^v) etc.

Construcțiile apozitive apar, de cele mai multe ori, în situația în care avem a face cu un atribut, de regulă substantival, ce poate fi acordat sau nu cu termenul determinat. Fenomenul acordării apozitivei este prezent încă în scrierile din secolul al XVI-lea (Rosetti, 1978, p. 576; ILRL, 1997, p. 150) și în cele din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea (Rosetti, Cazacu, Onu, 1971, p. 283; Munteanu, Țâra, 1978, p. 84), procedeu consemnat „mai ales în textele moldovenești și ardelenenești” (ILRL, 1997, p. 350). Cu referire la manuscrisul *Sandipa*, exemplele cu apozitia acordată alternează cu cele în care apozitia este neacordată: „din pâra *muierii țitoarii lui*” (11^v), „pricina morții lui ar fi fost *al dascalului Sandipii*” (72^r), „cu mare mulțămîta au mulțemit *Sandipii filosofului*” (93^r), „Iar după aceste zisă împăratul *Sandipii filosofului*” (96^v), „Sfârșitul istorii<i> lui Chir-Împărat și *al Sandipii filosofului*” (101^r), „iar, pentru că n-am grăit în trecutele zile, Sandipa, *dascalul meu*, mi-au poroncit, până nu vor treci 7 zile, să nu grăiesc niciun cuvânt” (71^r), „copilul, *sluga băcalului*, dezlegă tulpanul muierii și-i luoa orezul și zaharul” (30^r), „mă nădăjduiescu în Dumnezeu că-ț voi birui pizmașii tăi, *filosofii, sfetnicii tăi* cei răi” (31^r).

Din categoria atributelor neacordate fac parte și apozitiile în care termenul regent este legat cu ajutorul adverbului de mod explicativ *adică*: „Și o ține în culevie, *adică în cușcă*” (17^r), „găsiră un colun, *adică un cal sălbatic*” (27^r), „Sandipa, *adică poveste lui Chir-Împărat*” (1^r), astfel de construcții – mai explicite – fiind curente în scrierile din secolul al XVI-lea și al XVIII-lea (ILRL, 1997, p. 150, 350).

Dintre tipurile de **atribut pronominal** întâlnite în text se evidențiază atributul pronominal în dativ, cunoscut și ca dativ posesiv⁴. Se exprimă prin formele neaccentuate ale pronumelui personal și ale celui reflexiv, care apar fie înaintea unui verb, fie, în cazul cliticelor pronominale reflexive, după substantiv. În primul caz, cliticul pronominal stă, de cele mai multe ori, înaintea verbului: „oi face chivernisală cu prietiniții miei și-*m* voi scoate cheltuiala” (85^r), „pe urmă m-oi socoti cu ci să-*m* umple tipsie” (85^v), „am zis să-*m* de ochiul cu pace” (90^r), „gata sânt să le trag unil<e> ca aceste, iar cât să-*m* scoată inima, aceasta nu pot să rabd” (96^r) etc.; „gata aș fi să-*ț* fac pohta” (14^r), „să va scula fiul tău și te va omorî și-*ț* va lua împărăție” (20^v) etc.; „gândi să-*ș* facă pohta” (13^v), „Și-*ș* rădică ochii la ceriu” (28^r), „cernu țerna și-*ș* prăvuți ochii și barba” (30^v), „șarpile, de durere, îș scapă și-*ș* borî veninul” (75^v) etc. Când verbul este la modul imperativ, cliticul pronominal stă după verb: „ține-*ț* pământul carile ți s-au dat” (16^v), „Scoate-*ț* sabie din teacă” (25^r), „lasă-*ț* vicleșugul și dă banii acum degrabă” (81^r).

Mult mai numeroase sunt însă exemplele în care valoarea posesivă este exprimată dublu: prin formele neaccentuate ale pronumelui personal și prin adjectivul posesiv și pronumele personal: „Decât să-*m* rămâie marfa *me* nevândută, mai bine să fac tocmală” (85^v), „După ce *îș* scapă cineva din gura *sa* un cuvânt” (60^r), „având poftă împăratul ca să-*ș* înveță pre fiul *său* întru învățăturile cărții” (1^v), „fiindcă-*ș* pusășă ochiul și gândul *ei* pre cucon” (9^r), „nu l-om lăsa să-*ș* omoare pe fiul *său*” (12^v), „l-am lăsat de *ș*-au omorât pe fiul *său*” (12^v), „jupineasa *îș* prepusă pe slujnica *ei*” (17^v), „*ș*-au făcut răs de înțelepciune *lui*” (19^r), „băieșul gândi să-*ș* aducă pe muiere *sa*” (34^v), „becisnicul om și-*ș* adusă pe muiere *sa*” (34^v), „au auzit că sânt slobode muierele a-*ș* face voiele *sale*” (61^v) etc. Astfel de structuri sunt caracteristice pentru întreaga perioadă veche a limbii române⁵ și au fost interpretate drept „construcții pleonastice” (Densusianu, 1961, p. 249).

Atributele pronominale în dativ, rediate prin clitice pronominale reflexive în postpoziția substantivului precedat de prepoziție, obișnuite în perioada veche (Asan, 1957, p. 137), nerecomandate însă pentru limba contemporană⁶, sunt rare în text: „să culcă în patu-*ș*” (46^r), „Atunce începu a grăi cu fimeia-*ș*” (49^v), acestea fiind concurate puternic de construcțiile cu pronumele personal în genitiv sau cu

⁴ Despre istoria fenomenului, vezi Asan, 1957, p. 131-139; Rizescu, 1959, p. 18-22.

⁵ Valoarea pleonastică a construcțiilor despre care discutăm este recunoscută și de alți cercetători. Astfel, Finuța Asan, preocupată de răspândirea – în perioada veche și în cea contemporană – a unor asemenea structuri și îndeosebi de cauza apariției lor, menționează: „Cînd se insistă asupra faptului că subiectul acțiunii e în același timp și posesorul obiectului asupra căruia se răsfrînge acțiunea verbului, se folosește fie adjectivul posesiv, fie mai ales și pronumele reflexiv și adjectivul posesiv sau pronumele personal în genitiv cu valoare de posesiv [...]. De aceea insistența asupra posesiunii (exprimată prin adjectivul posesiv) ar fi complet inutilă și chiar supărătoare” (Asan, 1957, p. 133). Caracterul restrictiv al construcțiilor, la nivelul limbii actuale, este subliniat și de Mioara Avram (vezi Avram, 1986, p. 129).

⁶ „[...] corectă și suficientă este construcția cu dativ posesiv pe lîngă verb: *Și-a irosit viața*” (Avram, 1986, p. 129.)

adjectivul pronominal posesiv *său, sa*: „amar plânge în toată viața *lui*” (55^v), „râvni la frumusețile *ei*” (13^v), „pecetluită cineș punga cu pecetea *sa*” (78^v), „chemă gazda pe muierea *sa*” (62^v) etc.

În această specie de atribut se include și cel exprimat prin pronume personal sau substantiv precedat de prepozițiile cu valoare partitivă *dintru* sau *dintri*: „unul *dintru dânșii* răspunsă” (7^v), „unul *dintri noi* vom priimi ace urgie” (59^r), „Iar unul *dintri filosofi* zisă” (76^r).

În concluzie, cele două părți principale de propoziție și una din părțile secundare de propoziție (atributul) din textul manuscris al romanului popular *Sandipa* au două caracteristici evidente, explicabile satisfăcător, pe de o parte, prin conservarea încă a unor elemente de relație cu nuanță arhaizantă, obișnuite pentru faza veche a limbii, și prin orientarea, pe de altă parte, a aceluiași elemente de relație spre o exprimare mai explicită, conformă tendinței limbii române de la sfârșitul perioadei vechi.

Referințe bibliografice:

ASAN, Finuța. Atributul pronominal în dativ. În: *Studii de gramatică, II*. București, 1957, p. 131-139.

AVRAM, Mioara. *Gramatica pentru toți*. Ediția I. București: Editura Academiei, 1986.

AVRAM, Mioara. Despre formele de perfect simplu cu *-ră* la singular. În: *Studii și cercetări lingvistice*, 1975, nr. 1, p. 27-36.

CARABULEA, Elena. Repetarea și reluarea subiectului în limba română din sec. al XVI-lea – al XVIII-lea. În: *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1965, p.

DENSUSIANU, Ovid. *Istoria limbii române*. Vol. II. Secolul al XVI-lea. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck. București: Editura Științifică, 1961.

GRUIȚĂ, Gligor. *Acordul în limba română*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

ILRL = *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532 – 1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheție. București: Editura Academiei Române, 1997.

MUNTEANU, Ștefan, ȚĂRA, Vasile D. *Istoria limbii literare. Privire generală*. București: Editura didactică și pedagogică, 1978.

NEAGOE, Victorela. Despre *-ră-* în formele de perfect simplu și de mai mult ca perfect. În: *Fonetica și dialectologie*, vol. VIII, 1973, p. 129-140.

RIZESCU, I. Note asupra pronumelui personal aton în dativ. În: *Limba română*, 1959, nr. 2, p. 18-22.

ROSETTI, Al. *Istoria limbii române. I. De la origini pînă în secolul al XVII-lea*. Ediția a doua revăzută și adăugită. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

ROSETTI, Al., CAZACU, B., ONU, L. *Istoria limbii române literare. Vol. I. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. București: Minerva, 1971.

VASILIU, Laura. *Care și cine* în „Cartea cu învățătură” (1581) a lui Coresi. Observații asupra folosirii lor. În: *Limba română* (București), 1959, nr. 2, p. 31-33.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”.